ՆՈՅԵԱՆ ԱՂԱՒՆՈՅՑ

Հեռեւեալ նամակը և յօդուածը շաբաթագրիս մէջ հրատարակելու յատուկ խընդրանօք՝ քանի մը պատուարժան անձինք մեզ ուղարկած ըլլալով՝ և այս օրուան թերթերուս մէջ բաւական տեղ չի գտնուելով՝ զատ յաւելուածով յարգոյ հասարակութիւն հաղորդելու կը փութանք։

Պալաթիա 3/15 յուլիսի 1852

Յարգոյ տեարք Նոյեան Աղաւնւոյ

Երեկուան թերթին մէջ Մասիս օրագիրը նամակ մը կը հրատարակէ Աղարեան Ս. Վարդապետէ ստորագրեալ և առանց թուականի։ Այս նամակս որոշ հակընալը թէպետ դժուար է քիչ մը, մանաւանդ իւր վերջաւորութիւնը, բայց մենք, քանի մը անգամ և խիստ ուշադրութեամբ կարդալով զայն՝ վերջապէս տեսանք որ երեք բան կըստուգէ նոյն նամակը, դուցէ և այն գրողին կամացը հակառակ։

Ուստի յիշեալ նամակը կը ծանուցանէ ու կը հաստատէ

ա. Թէ Գերապատիւ Մօն. Հիլբրօն չէ թէ միայն բանիւ, այլ մանաւանդ գրով իսկ յայտնած է հուշակաւոր Խալերեն գրքին բուն հեղինակներուն անունները, որ Հայ քահանաներէն են. և այս՝ զանազան նամակներով զրոնք, եթէ չեմք սխալիր, Գերապատիւ Սեղբեան Պարիարքին ուղարկած է որ հաղորդէ հասարակութեան։

բ. Թէ Մօն. Հիլբրօն կը յայտնէ իր Պատրիարքին գրած թուղթերուն մէջ, որ վերոյիշեալ օրագրին նամակը ստորագրող Աղարեան վարդապետը գրքին հեղինակներուն մէկն է, որ և Աղարեան վարդապետը չուրանար զայն իր նամակին մէջ։

գ. Թէ Հասուն Գերապայծառը, Խալերեն գրքին հեղինակաց գլուխն է, վասն զի առանց իւր հրամանին իր գրերը, հաւատոյ վերաբերեալ այսպիսի գիրք մը յօրինելու և հրատարակելու կարող չէ։ Մանաւանդ թէ, եթէ աղէկ ստուգած եմք, Մօն. Հիլբրօին գրած թուղթերուն մէջ յիշուած է Գերհասունին բուն գրիչովը յօրինեալ մասերը։

Այս երեք նիւթերս հասարակութեան հրապարակաւ ծանուցանողը վերոյիշեալ Ս. Աղարեան վարդապետին նամակն է, որուն համար շնորհակալ եմք իրեն։ Մանաւանդ թէ Մօն. Հիլբրօին՝ առ Սեղբեան Պարիարքն գրած թուղթերուն հասարակութեան չի կարդացուիլը յիշեալ նիւթերուն ճշմարտութեանը յայտնի ապացոյց է։

Վերոյիշեալ վարդապետին նամակին վրայ առ այժմ այս պարզ դիտողութիւններս միայն ընելով՝ մենք այն նամակը եղծելու բուն պատասխանը կը թողուցք այն ճշմարտախօս անձին որ Մօն. Հիլբրօէն ուղղակի լսած է Խալերեն գրքին հեղինակներուն անունները։ Մանաւանդ որ Մօն. Հիլբրօէն ուղղակի այն անուններն լսող դեռ ուրիշ արժանահաւատ անձինք ալ կան։

Կը խնդրեմք, յարգոյ տեարք, որ մեր այս կարճառօտ նամակը այսօր Նոյեան Աղաւնւոյ մէջ հրատարակելու բարեհաճիք։

Ողջ լերուք։

Ն. Ծ.։

Ոչմարիտ ազգասէրը բնականաբար իր ազգին ոչ խռովութեան, պատճառ կըլլայ և ոչ երբեք կը հաճի։ Ուստի երբոր խռովութիւն մը պատահի մէկէն խաղաղութիւնը կամ մէն ալ պատահի մէկէն խաղաղութիւնը կամ՝ ի գործ դնելու և կամ դնել տալու կը ջանայ։

Ուստի ամիսէ մը՝ ի վեր Երժանայարդ Մխիթարեանց դէմ հրատարակուած պարսաւադրքի մը պատճառաւ եղած խռովութիւնը ջնջելու համար՝ ի գործ դրուելու փոյթերնը՝ համար՝ ի գործ դրուելու փոյթերը երբ ձեռք առնուեցաւ՝ անմիջապէս յունիսի 10 երորդ օրը Յիսուս փրկիչ եկեղեցին ժողովք մը եղաւ, ինչպէս որ արդէն յայտնի ըլլալով ամէնուն՝ նորէն հոս կրկնելը յարգոյ ընթերցողաց ձանձրութիւն տալ է։ Այս մեր միտքը բուն երկրորդ ժողովքին նկարագրութիւնը ընել է։

Ուստի ժողովուրդը դարձեալ ժողովեցաւ վերոյիշեալ մայր եկեղեցին յունիսի 17 երորդ օրը որ էր երեքշաբթի, ու նոյն օրը 700 հոգիէն աւելի բաղկացեալ ժողովքին մէջէն 25 հոգի որոշուելով՝ անոնց հաւատարմութեանը յանձնուեցաւ որ իրենց ազգասիրութեամբը ազգին կողմանէ, այն չար նախանձէ շարժեալ գրքին մէջի եղած անհիմն զրպարտութիւնները երևան հանելով ազգին իրաւունքները պաշտպանեն։ Ուստի այս որոշմունքը, հաստատակութիւնը մեծ գոհութեամբ ընդունելով խնդրեց յիշեալ աշխատասէր անձինքներն որ յարգապատիւ տէր Յովհաննէս Սեվլեան Պատրիարքին երթալով խնդրեն իրմէ անարգելի Խալերեն գրքին վերաբերեալ Մօն. Հիլբրօէն առ Պատրիարքն ուղարկեալ նամակը ու հասարակութեան առջև կարդան զայն, որուն մէջ (ինչպէս կարծեմք) յիշեալ Մօնսինեօրը կը ծանուցանէ թէ Խալերեն գրքին հեղինակները իր թեմական իշխանութեան տակ եղող քահանաներէն չեն, այլ այն հեղինակները Հռովմէական քանի մը հայ եկեղեցականներն են. և Տօն Գասպարօն նոյն գրքին գրագիրը եղած է միայն. ինչպէս որ Տօն Գասպարօի, Մօնսինիօրին տուած ձեռագրին օրինակը յայտնի կապացուցանէ, և նոյն նամակով կը փափաքի Մօնսինիօրը, որ հասարակութեան հաղորդէ զայն Պատրիարքը և դարձեալ կը յորդորէ զՊատրիարքը որ իր բարձր պաշտօնիւը ջանայ խաղաղեցնել զժողովուրդը։

Առանց ժամանակ կորսնցնելու վերոյիշեալ 25 անձինք իրենց մէջէն 4 հոգի խրկեցին ազգասէր Պատրիարքին իմաց տալու ժողովուրդեան բաղձանքը։ Իսկ Պատրիարքը (կերևի թէ ժողովուրդեան կամքը կատարելու յօժարութիւն չունենալով,) նոյն նամակին կարդացուելը ուշացընելու պատճառ կը փընտրէր ըսելով թէ նամակը թարգմանութեան տրուած է։ Այս պատասխաներ է թէ պէտք չէ նորէն վաղը բոլոր ժողովուրդը հոս գումարել, այլ այն որոշուած 25 անձինքը միայն հրամէն գան Պատրիարքարան վաղուան օրը որ կարդայ անոնց նամակը, մանաւանդ և խոստացեր է որ տայ իրենց նոյն նամակին թարգմանութիւնը ու բուն Խալերէնն ալ ցուցընէ իրենց։ Արդ այս աղնուական անձինքը, այս պատասխանը առնելով եկան իսկոյն ծանուցին զայն ժողովրեան։ Ուստի ժողովուրդն ալ դժգոհութիւն չի ցուցընելով՝ եկան եկեղեցիէն, Պատրիարքին խօսքին հաւատարմութիւն ընելով։

Ինչպէս 8 օր առաջ եղած ժողովքին ինքնակամ տուեր էր Պատրիարքը այն արտարոյ գրքին չինծու հեղինակ Տօն. Գասպարօին յուղարկած նամակը, և Տօն. Գասպարօն առ նամակին նիւթը ուսկից ստացած և ինչ ճամբով գրած ըլլալը արդէն ժողովրդեան ականջը հասած ըլլալուն համար՝ հոս բացայայտ դնելը աւելորդ կը համարիմք։ Վասն զի առնակ կերևի թէ գործքը ժամանակաւ ինքնիրեն պիտոր յայտնուի։

Այս մասին մէջ հաւանական կերևայ թէ այս նամակը բուն Տօն. Գասպարօէն գրուած ըլլալուն Գեր. Պատրիարքն ալ խաբուած ըլլայ։ Վասն որոյ և ժողովրդեան ծանուցանելու զայն փութացեր է։

Հիմայ գանք երկրորդ օրուան որ յունիս 18 էր։ Վերոյիշեալ 25 ազնուական անձինքը, ինչպէս որ խոստացուած էր, ժամը 8 ին Պատրիարքարան գացին Պատրիարքին սրբազնութեանը ներկայանալու, որպէս զի առջի օրուան նամակին թարգմանութիւնը լսեն ու միանգամայն ականատես ըլլան Երհիապատիւ և ճշմարտասէր Մօն, Հիլբրօին բուն իսկ նամակին։ Բայց ասոր փոխարէն, Բարձրագոյն դռնէն Պատրիարքին եկած անակնուներ՝ ի պատուէրին սոսկ օրինակը կարդացուց իրենց Պատրիարքը, որու մէջ հրամայված է այն գաղտնի գրքին վերնալը ու անոր վերաբերեալ խօսակցութեանց դադրիլը։ Սակայն թուի մեզ, թէ Բարձրագոյն դռնէն եկած պատուէրը Մօնսինեօրին նամակը չկարդալու համար Պատրիարքին ունեցած դիտաւորութիւնը համեմատ գալով՝ իրեն շատ հաճոյ անցած պիտոր ըլլայ։ Վասն զի կերևի թէ Բարձրագոյն դռնէն այսպիսի պատուէր մը գալիքը կը յուսար Պատրիարքը։ Ուստի իրեն գայող պատուաւոր 25 անձինք այս պատուէրը լսելնուն պէս Բարձրագոյն դռան հրամանին հնազանդելով, անմիջապէս եկան ու ժողովրդեան իմացուցին զայն։

Մինչ որ, ժողովրդեան մէջ ըստ մեծի մասին եղած զարմանքը այս էր թէ Ազգասիրութեամբ բորբոքեալ գերապատիւ Պատրիարքը խիստ ամաչարեց Տ. Գասպարօին նամակը ժողովրդեան կարդալու, բայց ինչպէս կըլլայ որ պարզ քահանայի մը նամակը յօժարութեամբ կարդայ, ու անկէ գերագոյն Հռովմայ Եկեղեցիին կողմանէ Պօլսոյ մէջ գտնուող Առաքելական փոխանորդի Երհիապատիւ Մօն. Հիլբրօ Աբքեպիսկոպոսին խրբկած ճշմարտախօս նամակը չընթեռնու ու զանց առնէ։ Շատ զարմանալի է այս և մեզի կը թուի թէ՝ Պատրիարքին այս մասին լռութիւնը Մօն. Հիլբրօին մեծ պատիւ մը բերած չըլլար, որն որ կրնայ ուրիշ կերպ հեռանքներ ունենալ։

Ն. Ծ.։